

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

THE WAYS OF IMPLEMENTATION OF THE MODEL FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHER

У статті йдеться про один із пріоритетних складників професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів – педагогічну комунікативну компетентність, яка має бути сформованою у процесі фахової підготовки. Одним зі шляхів формування означеної компетентності визначено розробку та реалізацію моделі її формування. Схарактеризовано реалізацію моделі на трьох взаємопов'язаних і взаємозалежних етапах: цільовому, теоретико-процесуальному й оцінно-результативному. Розкрито особливості змістового наповнення кожного етапу, його мету й основні форми роботи, які стали основою його реалізації. Професійна спрямованість навчальної діяльності студентів реалізується через активні методи навчання із професійно-орієнтованої проблематики: проблемні ситуації створюються за допомогою моделювання реальних ситуацій, зокрема професійно-орієнтованих; уявні ситуації, у процесі яких удосконалюються навички невідповідної промови, відбувається оволодіння важливими професійними навичками: вислухати думку іншого, запропонувати рішення проблеми й виробити інструкції для нових творчих завдань; рольові ігри та ігрові ситуації забезпечують формування та закріплення комунікативних умінь і навичок для більш високого рівня практичного володіння мовою. Доведено, що реалізація моделі буде ефективною, якщо на цільовому етапі чітко визначити мету формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителів початкових класів. Це відбувається через постановку низки визначених завдань і відбір інструментарію для конструювання професійно зорієнтованого змісту освіти. Теоретико-процесуальний етап забезпечує когнітивний компонент – знання про зміст педагогічної комунікативної компетентності, які успішно можна реалізувати через практичну і дослідницьку діяльність. Оцінно-результативний етап дозволяє кризь призму емоційних етапів визначити власне професійне становлення, усвідомити різні стратегії побудови комунікації у професійній галузі. Визначено пріоритетні форми, що забезпечують успішну реалізацію кожного етапу зокрема і моделі формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів загалом.

Ключові слова: комунікація, підготовка, вчитель, модель, етап, фахова підготовка, початкова школа, процес.

The article deals with one of the priority components of professional training of future primary school teachers – pedagogical communicative competence, which should be formed in the process of professional training. One of the ways to form this competence is the development and implementation of a model of its formation. The implementation of the model at three interrelated and interdependent stages is characterized: target, theoretical-procedural and evaluation-effective. The peculiarities of the content of each stage, its purpose and the main forms of work, which became the basis of its implementation, are revealed. The professional orientation of students educational activities is realized through active teaching methods on professionally-oriented issues: problem situations are created by modeling real situations, in particular professionally-oriented ones; imaginary situations, in the process of which the skills of unprepared speech are improved, important professional skills are mastered: to listen to the opinion of another, to offer a solution to the problem and to develop instructions for new creative tasks; role-playing games and game situations provide the formation and consolidation of communicative skills for a higher level of practical language proficiency. It is proved that the implementation of the model will be effective if at the target stage to clearly define the purpose of the formation of pedagogical communicative competence in the professional training of primary school teachers. This is due to the setting of a number of defined tasks and selection of tools for constructing professionally oriented educational content. The theoretical and procedural stage provides a cognitive component – knowledge of the content of pedagogical communicative competence, which can be successfully implemented through practical and research activities. Evaluation and performance stage allows through the prism of emotional stages to determine their own professional development, to understand the various strategies for building communication in the professional field. The priority forms that ensure the successful implementation of each stage, including models for the formation of pedagogical communicative competence in the professional training of primary school teachers in general are identified. **Key words:** communication, training, teacher, model, stage, professional training, primary school, process.

УДК 378.016:373.3.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.14>

Зверєва Н.Л.,
аспірантка кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реформування освітньої галузі України висунуло низку нових вимог до підготовки сучасного вчителя. Цілком зрозуміло, що це викликало якісно нові зміни у про-

цесі підготовки вчителів початкової школи, оскільки саме вони першими підійшли до реалізації Концепції «Нова українська школа» [1] та Державного стандарту початкової освіти [2]. Одним із пріоритетних напря-

мів підготовки став комунікативно-професійний, адже реалії життя вимагають від фахівців початкової ланки освіти реалізації конструктивних моделей комунікації між всіма учасниками освітнього процесу, парадигми педагогіки партнерства, інноваційних інтерактивних технологій і методик навчання. Між тим питання формування педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів не втрачають свої актуальності в останні десятиліття, оскільки постійно з'являються нові аспекти дослідження означеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців достатньо широко висвітлені у працях Ф. Бацевича, Н. Волкової, І. Вихованця, Ю. Ємельянова, С. Єрмоленко, В. Захарова, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Коваль, Т. Космеди, К. Слесик, С. Петрушина, Л. Петровської, Є. Прозорова, О. Сидоренка, В. Семиченко, Л. Ткаченко, Л. Філатової та ін. Теорії компетентнісного підходу присвячені розвідки таких науковців, як І. Бех, Н. Бібік, І. Єрмаков, А. Маркова, О. Пометун; сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку комунікативної компетентності – З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, М. Пентиліук.

Грунтовні дослідження в цій галузі здійснили і представники зарубіжних наукових шкіл: Л. Бахман, М. Кенел В. Купах, А. Палмер, М. Свейнта, Б. Шпітсберг та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постійно з'являються нові напрями досліджень комунікації, а отже, розширюється коло питань, які потребують уточнень або нових підходів до вирішення вже дослідженого. Організація навчального процесу закладів вищої освіти не реалізовує повною мірою можливості дисциплін професійної та практичної підготовки щодо формування високого рівня педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Перспективними видаються реалізація професійно зорієнтованих блоків дисциплін вільного вибору, що сприяють формуванню загальних і фахових компетентностей, розробка моделей їхньої реалізації, нові підходи до планування й організації освітнього процесу у ЗВО.

Мета статті полягає у розкритті шляхів реалізації моделі формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. На основі емпіричних досліджень (анкетування, опитування викладачів і студентів факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, співбесіди з учителями-практиками) встановлено, що існує нагальна потреба в системному формуванні педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Це спонукало нас до розробки відповідної моделі організації освітнього процесу, що передбачала поетапну реалізацію цільового, тео-

ретико-процесуального й оцінно-результативного етапів. Схарактеризуємо шляхи реалізації моделі формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів на кожному з названих етапів.

1. Цільовий етап:

а) усвідомлення цілей і мотивів актуальної навчально-професійної діяльності вчителя початкових класів у просторі професії й у просторі життєдіяльності;

б) цілеспрямованість, тобто визначення значущих цілей на найближчу й віддалену перспективу в просторі майбутньої професійної діяльності й у просторі життєдіяльності.

На цьому етапі здійснювалася постановка мети формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів.

Цільовий етап передбачає постановку конкретних завдань навчання і відбору способів конструювання професійно-орієнтованого змісту освіти. Представлений до вивчення навчальний матеріал додатково охоплює актуальні теми професійно-комунікативної спрямованості, наприклад: установлення ділових відносин і контактів із колегами, вивчення сучасних навчальних матеріалів із професійної проблематики з урахуванням правил комунікації й особливостей організації спілкування й передбачає оволодіння студентами професійними знаннями. Зазначений етап більшою мірою орієнтований на розвиток мотиваційного компонента формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів.

Реалізація цього етапу формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів відбувається через відпрацювання цільового компонента, навичок цілепокладання, планування і прогнозування на основі можливостей упровадження комунікативно-мовних технологій в освітньо-виховному процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, а також авторської програми та навчально-методичного комплексу дисципліни «Основи сучасної педагогічної комунікації». Спецкурс має інтегративний характер, тому що містить питання психолого-педагогічної теорії й різних дисциплін (культури мовлення, риторики, прагмалінгвістики), що становить принципову новизну курсу. Для педагогічного працівника мистецтво спілкування є найважливішою професійною рисою, бо головним засобом реалізації навчання та виховання є комунікація. Отже, від рівня розвитку у викладача комунікативно-мовленнєвих компетентностей залежить ефективність його роботи.

З метою змістового забезпечення моделі формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових

класів було розроблено спецкурс «Основи сучасної педагогічної комунікації». Програма курсу (4 кредити) розрахована на 120 годин (48 годин аудиторної, 72 години самостійної роботи). Мета спецкурсу: навчання студентів оптимального використання вербальних (мовних) засобів у процесі педагогічного спілкування. Завдання спецкурсу: 1) освоєння знань із теорії комунікації (мовленнєва діяльність, види педагогічного спілкування; мовленнєвий акт і його компоненти; стратегія, тактика, прийоми і засоби мовленнєвої поведінки вчителя); 2) формування професійних комунікативно-мовленнєвих умінь (аналіз власного мовлення і мовлення учнів; оптимізація ефективної мовленнєвої поведінки у стереотипних ситуаціях педагогічного спілкування; створення професійно значущих усних текстів); 3) озброєння студента знаннями про процес спілкування, його види та функції; 4) дати уявлення про систему необхідних якостей комунікативно-мовленнєвої компетентності у педагогічному ЗВО.

У структурі спецкурсу виділені чотири розділи. Перший розділ присвячений мовленнєвим основам курсу, у ньому висвітлено загальні питання мовленнєвої діяльності та лінгвопрагматики. Другий розділ містить матеріал, що розкриває питання педагогічної лінгвопрагматики, тобто особливості мовленнєвої поведінки вчителя в різних ситуаціях педагогічного спілкування. Третій розділ знайомить із усними жанрами, які використовуються у професійній діяльності вчителя (монологічним висловлюванням, бесідою, евристичним діалогом, оцінним висловлюванням). Увагу зосереджено на виробленні навичок створення зазначених типів висловлювань (текстів) відповідно до особливостей педагогічної ситуації. Четвертий розділ передбачає знайомство із прийомами та засобами організації оптимального педагогічного спілкування і методичними особливостями навчальної дисципліни «Дитяча риторика» для початкової школи.

До кінця вивчення спецкурсу студент повинен знати: основні поняття теорії мовної діяльності та прагмалінгвістики, педагогічні основи мовної комунікації; уміти: орієнтуватися в мовленнєвій ситуації; реалізувати комунікативний намір з урахуванням вимог оптимального педагогічного спілкування; підбирати матеріал і прийоми для організації роботи з розвитку культури мовленнєвої поведінки молодших школярів.

Практична значущість спецкурсу полягала у закріпленні й удосконаленні педагогічної комунікативної компетентності, зокрема знань, умінь і навичок на заняттях спецкурсу, та закріпленні знань комунікативних норм і правил, індивідуальних особливостей здобувачів освіти, уміння володіти комунікативною ситуацією, формуванні у студента ставлення до навчання як до цінності, комунікативного ідеалу вчителя.

2. *Теоретико-процесуальний етап* спрямований на оволодіння новою інформацією про зміст педагогічної комунікативної компетентності, про складники майбутньої професійної діяльності за умов індивідуального і групового інтерактивного навчання студентів.

Реалізація цього етапу професійного навчання відбувається через відпрацювання знаннєвого компонента професійного навчання, включення студентів як в індивідуальну пошуково-дослідницьку практико-орієнтовану діяльність (інтелектуальні конкурси, науково-практичні конференції, проекти тощо), так і у групову взаємодію (проблемні семінари, семінари-диспути, круглі столи, аналіз ситуацій тощо) в аудиторних заняттях і в самостійній навчально-професійній діяльності.

Цей етап орієнтований на розвиток операційно-дієвого компонента педагогічної комунікативної компетентності студента і містить розвиток умінь і навичок, що забезпечують успішність оволодіння студентом комунікаційною діяльністю (вмінням успішно й ефективно організувати, вступати, підтримувати, завершувати спілкування, мовленнєві вміння, тобто здатністю співвідносити рідну й іншомовну культури, умінням усувати непорозуміння, долати стереотипи).

Реалізація цього етапу професійного навчання відбувається через відпрацювання операційно-дієвого компонента формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів (рольові та ділові ігри, імітаційні ігри, аналіз професійних ситуацій, творчі та інтелектуальні конкурси, науково-дослідні проекти тощо).

Ступінь сформованості вмінь і навичок контролювався різними способами: за допомогою анкет, участі в рольових іграх, виконання різних завдань на тему педагогічної комунікативної компетентності, у визначених показниках.

Відповідно до даних, отриманих під час опитування експертів (учителів зі стажем), зрозуміло, що педагоги-майстри досягають високих результатів у роботі насамперед за рахунок уміння краще організувати, ширше й повніше використовувати можливості педагогічного спілкування, здатності змістовно збагачувати, активізувати й індивідуалізувати цей процес завдяки розвитку в них соціально-перцептивних комунікативних якостей, більш високою загальною психологічною культурою. У зв'язку з цим потрібно впровадити у практику підготовки майбутніх учителів уже перевірені прикладні розробки провідних психологів і педагогів, що дало змогу значно підвищити рівень сформованості педагогічної комунікативної компетентності.

У процесі навчання створювалися ситуації, де один зі студентів у ролі вчителя, а інші – його

учнів, програється поведінка в цій ситуації. Інша технологія, яку застосовано у процесі експерименту, – це «мікрвикладання», пробний урок, досить короткий (10–15 хвилин), із малою групою людей (5 осіб), іноді з відеозаписом із подальшим аналізом в аудиторії (на кожному мікроуроці використовується один педагогічний прийом). Високі результати дає технологія «Мінікурси», суть якої полягає в демонстрації фільмів про уроки досвідчених учителів зі стажем.

Першим етапом практичного навчання є формування умінь соціальної комунікації, умінь спілкування. Студентів навчали бачити лакуни спілкування, відокремлювати його зовнішню, технічну сторону від змістових характеристик, аналізувати поведінку інших людей, звертати увагу на значущі деталі цієї поведінки.

Другий етап обов'язково здійснюється в аудиторії. Він не передбачає ще активної участі студента в освітньому процесі, завдання інше – дослідити систему взаємовідносин «учитель – учень».

Третій етап – реалізація мікроуроків. Тут уже не тільки досліджується система взаємин «учитель – учень», як на другому етапі, але ці відносини реалізуються в активній діяльності майбутнього вчителя за умов, максимально наближених до реальних, тобто в тій системі, яку повинен урочувати вчитель.

У професійному становленні молодого фахівця особлива роль належала мовленнєвим умінням, навчання яких – завдання педагогічного ЗВО. Оптимальне педагогічне спілкування створило найкращі умови для творчої педагогічної діяльності та дозволило максимально використовувати в навчально-виховному процесі особистісний підхід до учнів.

Отже, потрібно розширювати практики навчання педагогічного спілкування і формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів за допомогою активних методів (групової дискусії, ігрових ситуацій, управлінських та організаційних ігор, відеотренінгу тощо), що проаналізовані насамперед як сучасні методи удосконалення підготовки до професійного спілкування, дозволили розкрити психологічну суть і можливості цього явища, чітко побачити перспективи й тенденції розвитку цього важливого напрямку науково-практичної діяльності в системі освіти.

3. *Оцінно-результативний* етап передбачав усвідомлення своїх емоцій як стану свого «Професійного Я» у процесі вирішення навчально-професійних завдань; усвідомлення захисних стратегій поведінки, тобто неусвідомлюваного емоційного компонента формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів, який супроводжується негативними емоційними реакціями; відпрацювання нави-

чок емоційної саморегуляції. Реалізується цей етап через відпрацювання регуляційного компонента професійного навчання, залучення студентів до групових форм роботи – рольових і ділових ігор, групових дискусій.

Навчально-професійна діяльність, спрямована на формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів, реалізується як в аудиторній, так і в позааудиторній формах навчання. В аудиторній формі навчання для студентів пріоритетними стають активні групові форми навчання в поєднанні з пошуково-дослідницькою діяльністю.

Аудиторні форми навчання студентів такі: використання активних та інтерактивних освітніх технологій – рольових ігор, проєктів, роботи з електронними словниками, ІКТ. Позааудиторні форми навчання, що сприяють формуванню педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів, реалізуються за допомогою творчих та інтелектуальних конкурсів і науково-практичних конференцій.

Процес організації самостійної роботи студентів на практиці ми забезпечували шляхом:

програми супроводу: самостійної роботи на практичних заняттях (експрес-опитування, бліц-опитування, тестового контролю тощо), у процесі виконання творчих і дослідницьких проєктів;

– на рівні навчально-методичного супроводу: розроблена дидактична модель творчих завдань, є фонд оціночних засобів;

– на рівні науково-дослідницької діяльності студентів, яка реалізується у трьох видах: залучена в освітній процес; така, що доповнює позанавчальну діяльність, і паралельна самостійній навчальній діяльності.

– на рівні контролю й самоконтролю – оцінка рівня сформованості структурних елементів і компонентів формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів здійснюється у процесі її моніторингу, а також у формі поточного контролю упродовж семестру, який містить: тести, захист науково-дослідницьких і творчих проєктів тощо.

Усе викладене вище дозволяє стверджувати, що поетапна реалізація моделі забезпечує системний процес формування педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів і сприяє підвищенню ефективності фахової підготовки.

Висновки. Отже, підготовка майбутнього вчителя початкових класів є інноваційним і динамічним процесом, що враховує запити сьогодення, а отже, швидко реагує на необхідність вирішення актуальних завдань. Питання професійної комунікації мають розглядатися на якісно нових рівнях, у нових аспектах і з урахуванням інноваційних

методик навчання. Успішно реалізувати такі підходи можна за допомогою педагогічного моделювання, що дає змогу організувати освітній процес як цілісну систему. Запропонована модель формування педагогічної комунікативної компетентності у фаховій підготовці вчителя початкових класів, реалізована на цільовому, теоретико-процесуальному й оцінно-результативному етапі, є дієвим шляхом підвищення професійної підготовки педагогічних кадрів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.07.2020).
2. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 10.07.2020).